

YOKSULLUK KİMİN SORUNUDUR?

Tevfik Erdem*

1. Giriş

Kuruluşundan itibaren sosyal düzenin nasıl mümkün olacağı –çünkü sosyoloji şu soru ile başlar: Düzen nasıl mümkündür?- ile ilgilenen sosyoloji için düzensizliğin bir unsuru olarak görülebilecek olan yoksullar dikkate değer bir ilgi toplayamamıştır. Belki Marx'ın proleterya kavramı dışında sosyolojinin kuruluş ve sistemleşme dönemlerinde hatta çok yakın zamanlara kadar yoksullar üzerinde durulmamıştır. Marx için proleterya, üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğini satarak yaşamını devam ettiren ancak emeğinin karşılığını tam olarak alamayan bir kitleye göndermede bulunur. Marx'ın proleteryası dışında yoksulları izah eden başka bir kavramın sosyoloji literatüründe kullanılmadığı görülür. Hatta sosyolojide önemli bir alt başlık olan toplumsal tabakalaşma ve sınıf söz konusu olduğunda, yoksulluğun bir eşitsizlik sorunu olarak dahi ele alınmadığı görülür. Ancak yakın tarihli sosyoloji ders kitaplarında yoksulluk tabakalaşma bahsinde bir alt başlık olarak ele alınmaktadır.

Yoksulluk ve yoksullar sosyal bilim literatüründe yeni kavramlarla ele alınmışlardır. Antropolog Oscar Lewis'in "Yoksulluk Kültürü" kavramı, kronik yoksulları (ve bazen de Amerika'daki yoksul Afro-Amerikanları) ifade etmek için kullanılan "dip sınıf" (underclass) kavramı, Avrupa'da ve ABD'de artık sayıları milyonlarla ifade edilen "evsiz insanlar" (homeless people) ve evsizler gibi marjinal yoksulların içinde bile marjinal olan "Köstebek insanlar" kavramları sosyal bilimcilerin yoksulluk söz konusu olduğunda kullandıkları kavramlar olarak dikkat çekmektedir.

Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü, gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerine yapılan göçlerle oluşan sefalet mahallelerinde (slum'larda), yaşayan yoksul insanların yoksulluklarının, onların yoksulluktan kurtulamamalarını sağlayan davranış kalıpları geliştirmesine neden olduğunu ifade eden bir kavramdır. Yoksulluk, yoksul insanlar üze-

* Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

rinde ortadan kaldırılması mümkün olmayan kalıcı davranış kalıpları ortaya çıkartmakta ve bu davranış kalıpları miras olarak yoksulların çocuklarına da aktararak yoksulluktan kurtulunamayan bir süreç ortaya çıkarmaktadır.

Lewis yoksulluk içinde yaşayan tüm insanların ülke-toplum ayırt emeksizin yoksulluktan kaynaklanan benzer davranış kalıpları ortaya çıkardığını belirtmektedir. Yani yoksulluk dünya üzerindeki tüm yoksulları homojenleştirmektedir.

Peki yoksul olup da yoksulluk kültürü içinde yer almayanlar var mıdır? Yoksa bütün yoksullar yoksulluk kültürünün davranış kalıplarını mı kazanmaktadırlar? Lewis tüm yoksulların yoksulluk kültürü içinde yer almadığını ve yoksulların yoksulluk kültüründen kurtulabilmeleri için aidiyet duygusu geliştirecekleri bir bağlanma biçimi, bir sınıf bilinci, bir dine, ideolojiye bağlılığın var olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlılık yoksulların olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarında değişimler meydana getirecek ve böylece yoksulluk kültürü ortadan kalkacaktır. Yani yoksul olup da yoksulluk kültürü içinde yer almayanlar vardır. Örneğin Hindistan'daki kast üyeleri, onlar bir kast'a ait olma duygusu içindedirler. Lewis'e göre yoksulluk kültürünün ortaya çıkması için, yoksulların örgütsüz olmaları (örgütsüzlük), işsizlik, piyasa ekonomisi (para ekonomisi, kar amaçlı üretim), düşük ücretler ve yoksulluk ve yeteneksizlik arasında bağın olması gerekir.

Yoksulluk Kültürünün temel özellikleri şunlardır (Lewis 1971:LIII-LVI);

- 1- Kurumsal: Yoksulluk kültürü içinde yaşayanların toplumsal kurumlarla ilişkisi pek sağlıklı değildir. Yoksullar arasında sendikalı olma, siyasi partilere üyelik yoktur. Yani işbirliği ve örgütlenme yönünden çok zayıftırlar. Siyasetle çok az içli dışlı oldukları için düzene karşı hareketlerde kullanılmaları mümkün değildir. Okuma yazma oranları ve eğitime talepleri düşüktür.
- 2- Mekansal: Gecekondu mahallelerinde imar ve konut koşulları berbatır. Birçok evin tek yatak odası vardır.
- 3- Ailevi: Aile oldukça kalabalıktır. Ailede çocukluk dönemi yoktur. Çocuklar cinsiyetle oldukça erken yaşta tanışırlar. Nikahsız evlilikler dikkat çeker. Kocalar, çocuklarını ve kadınlarını çok sık terk ederler.
- 4- Bireysel: Bireysel düzeyde, toplumdan ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, aşagılık duygusu, zayıf benlik yapısı, içgüdülerin kontrol edilmemesi, bugünü yaşama, yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin büyüklüğüne olan yaygın inanç dikkat çekmektedir.

Yoksulluk kültürü, yoksulların yoksulluktan kurtuluş yolunu tıkamakta ancak yoksulluğun verdiği zorluklara dayanma gücü vermektedir. Bu yüzden yoksullar çok zor koşullara karşı dayanma gücü geliştirebilmişlerdir. Yoksulluk kültürünü

yoksulluğun bir nedeni olarak değil de yoksulluğun devam ettiricisi, sürdürücüsü olarak görmek daha doğrudur. Çünkü yoksulluğun nasıl ortaya çıktığından çok nasıl devam ettiğini açıklamakta daha kullanışlı bir açıklama gibi görünmektedir.

Türkiye'deki gecekondu ve gecekondu sakinleri, yoksulluk kültürü ile nasıl ilişkilendirilebilir? Türkiye'deki gecekondu sakinleri yoksulluk kültürünün davranış kalıplarını geliştirmiş ve çocuklarına miras bırakmışlar mıdır?

Yoksulluk kültürünün temel özellikleri düşünüldüğünde Türkiye'deki yoksulların çok daha farklı özelliklere sahip olduğu görülür. Örneğin yoksulluk kültürü içinde yer alanların kurumlarla ilişkilerinin pek sağlıklı olmadığı belirtilir. Oysa Türkiye'deki yoksullar geleneksel "devlet baba" anlayışının içselleşmesiyle olsa gerek kurumlarla daha yakından ilişkili ve onlardan daha fazla beklenti içinde yaşamaktadırlar. Yine eğitim talebi yüksek olan insanlardır.

Türkiye'de kırdan kente göç eden insanlar, daha iyi yaşama olanaklarına sahip olmak, yaşam kalitesini yükseltmek, daha iyi ve güvenli bir gelecek beklentisi içinde hareket etmişlerdir. "Gecekondu nüfusu yüksek beklentileri olan" (Kongar 1982:37), "çalışmaya hazır ve istekli bir kesimden oluşur" (Şenyapılı 1982:113). Bu yüzden de kentin sunduğu imkanlara kavuşmak için onunla bütünleşme, zor da olsa oradakilerle bir arada yaşama isteği içindedirler. Beklentilerini gerçekleştirmek için de çalışmak zorunda olduklarından çalışmaya hem hazır hem de isteklidirler. Yani gecekondu, kente göç edenlerin, kente uyum sürecinde barınacakları bir ara mekan olarak algılanmaktadır.

Kente yakın zamanlarda göç edenlerin Nöbetleşe Yoksulluk'ta¹ olduğu gibi durumlarının bu kadar parlak olmadığı belirtilir. Nöbetleşe Yoksullukta göç eden yoksulların yoksulluktan kurtulabilmeleri için daima yeni gelenlere ve yeni mekanlara ihtiyaç duyulduğu vurgulanır. Mekanın artık yerleşim için tükenmesi yeni gelene devredilecek bir yoksulluğun artık olmaması nedeniyle yoksulluğu daimi kılacak hale getirmeye başlamıştır.

Yoksulluk kültürünün ortaya çıkarıcısı olarak görülen slum'larla Türkiye'deki gecekondu arasında temel farklar incelendiğinde Lewis'in yoksulluk kültürünün neden Türkiye'de bir karşılığının bulunmadığı anlaşılabilir.

Yoksulluk kültürü kavramı bugün Batı literatüründe daha çok ırk (Amerika'da siyah yoksullar söz konusu olduğunda), cinsiyet (özellikle kadınlar için) ve göçmenlerle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Bugünün yoksulluk kültürü açıklamalarında dikkati çeken üç özellik vardır (Jones 1999:440);

1 Işık, Oğuz; Pınarcıoğlu, M. Melih. Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

Tablo 1: *Slum ve Gecekondu arasındaki farklar*

Yoksulluk yuvalarıdır. Genellikle çok katlı birden çok ailenin yaşadığı, eski, düşük standartlı yapılardır.	Türdeş görünüşlü, tek katlı, tek odalı, bahçesi, kümesi, ahşap eklentileri olan barınaklardır.
Kent kökenli insanlar yaşar	Daha önceleri düşük gelirli köy kökenli insanlar yaşarken bugün artık kentle eklenmiş gecekondu alanlarından bahsedilebilir.
Nüfus oranı gecekondu'lara göre yüksektir.	Nüfus oranı slumlara göre daha azdır.
Gelişmiş toplumlardaki eski mahallelerdir.	Kentlerin eski ve yeni kesimleri arasında maddi ve manevi geçiş alanlarını oluşturur.
Şiddet, cinayet vb yasadışı olayların çok sık görüldüğü yerlerdir.	Türkiye gecekondu'larında yapılan araştırmalar bu savı doğrulayacak nitelikte değildir.
Geçici konaklama amaçlı kullanılır. Bu yüzden kiracılık oranı yüksektir.	Barınma ihtiyacını sürekli karşılamak, için kurulmuş yapılardır. Bu yüzden kiracılık oranı düşük, ev sahipliği oranı yüksektir.
Kente intibak ve kentle mekansal ve kültürel bütünleşme gerekmez.	Kente intibak sürecinin olduğu ayrı mekansal yerleşimlerdir.
Genellikle kent merkezinde yer alırlar.	Gelişmekte olan ülkelerde, hızlı göç alan anakentlerin çevresinde bulunurlar.
İnsanlar, kendi içine kapanıktır ve dış dünyayla bağımlı koparmışlardır. Eğitim düzeyleri düşük ve eğitim istekleri azdır.	Kentle bütünleşme çabası olan, beklenti düzeyi yüksek ve eğitime istekli insanlardan oluşur.

(Kaynak: Türkoğlu:1996, Keleş:1984, Kavruk: 2002:98)

- 1- Çalışma etiğinin eksikliği: Yoksulların çoğunun çalışmak istemeyişi, tembel oluşu,
- 2- Uygunsuz aile değerleri: Cinsellikle küçük yaşta tanışma, küçük yaşta anne olma,
- 3- Bağımlılık etiği: Bireyin yardım almaya bağımlı hale gelmesi,

Lewis'in ortaya attığı yoksulluk kültürü kavramının Türkiye'deki gecekondu- ların özellikleriyle örtüşmediği belirtilmişti. Ancak yoksulluk kültürünün çağdaş özelliklerinin, özellikle çalışma etiğinin eksikliği ve bağımlılık etiğinin Türkiye'deki en alt tabakada yer alan yoksullar için irdelenmesi gerektiği düşünülebilir. Acaba gerçekten yoksulların en yoksulları arasında çalışma etiğinin eksikliği ve bağımlılık etiği ne ölçüde geçerlidir? Yoksulluk kültürünün çağdaş özellikleri olan bir kuruma, bir derneğe veya bir hayırsevere bağımlılık var mıdır? Bu insanlar arasında çalışma isteği duymayan tembelliği bir kişilik özelliği haline getirenler var mıdır? Bu çalışmada bu soruların yanıtları aranmaya çalışılacaktır.

Yoksulluk Kültürü ve Dip Sınıf (Underclass)

Yoksullukla ilgili bir başka kavram olan dip sınıf, sınıfsal yapının en altında sürekli yoksul kalanları ifade için kullanılmaktadır. Dip sınıf kavramı aktüel anlamda çete üyelerini, uyuşturucu kullananları, işsizleri, genç yaşta anne olup yardım bağımlısı olarak yaşayan anneleri yasadışı göçmenleri yani "diğer insanların yaşamlarına hiçbir faydalı katkısı olmayan ve genel olarak ıslah edilemez, herhangi bir rolü olmayan insanları (Bauman 1999:98) ifade eder. Görüldüğü üzere dip sınıf yoksulları gönderme yapmanın yanında yoksulların tehlikeli konumlarına da işaret etmektedir.

"Sınıf dışının (dip sınıf) günümüz zengin toplumuna sunduğu en önemli hizmetlerden biri, artık kuvvetli bir dış düşman tarafından tüketilmeyen korku ve endişeleri üstüne çekmesidir. Sınıfdışı (dip sınıf), ortak zihinsel sağlık için çok önemli bir ilaç olarak, dış düşmanın yerini almaya aday bir iç düşmandır; bireysel emniyetsizlikten doğan kolektif gerginlikler için bir emniyet subabıdır" (Bauman 1999:107-108).

Dip sınıf sosyolojik dille ise, çok kötü çalışma koşulları içinde yaşayan azınlıkları, düşük yaşam standardı ve uzun süredir işsiz olanları ve yardım bağımlılarını ifade eder (Giddens 2000:271; Marshall 1999:44).

Yoksulluk kültürü ve dip sınıf kavramının özneleri birbirine benzemektedir; her ikisi de düşük yaşam standardına, eğer çalışıyorlarsa kötü yaşam koşullarına ve uzun süreli işsizliğe maruz kalmış, eğitim düzeyleri düşük, mesleki becerileri olmayan ve işgücü piyasasında yer tutamayan insanlardan oluşurlar. Lewis'in yoksulluk kültürünü temsil eden yaklaşık yetmiş sosyal, ekonomik ve psikolojik özelliğin hemen hemen tüm temel yönlerinin dip sınıf tarafından da sunulduğunu belirten Morris (1989:126), "yoksulluk kültürü ve dip sınıf nitelermelerinin benzer fakat özdeş olmayan yapıları işaret ettiğini" ileri sürer. Bu noktada dip sınıf ve yoksulluk kültürü arasındaki farklılık üç noktada dikkate değer görülür;

Tablo 2: *Dip Sınıf ve Yoksulluk Kültürü Arasındaki Farklar*

Dip Sınıf	Yoksulluk Kültürü
Dip sınıfın sürmesinde yardım programları etkilidir	Yardım politikalarının rolü üzerinde fazla durulmaz
ABD'de siyah ve hispaniklerin, Avrupa'da göçmenlerin kentsel yoksulluklarının rolü tespit edilir. Dip sınıfın özneleri, ABD'de siyah ve hispanikler, Avrupa'da göçmenlerdir	Irka daha az önem verilir
Kültür penceresinden uzaklaşılır.	Kültüre önem verilir.

(Morris 1989:126-128)

Dip sınıf adeta Marx'ın lümpenleridir; etnik kökene dayalı yoksullar ve eşcinseller, evsizler, marjinal gruplar, serseriler vs. sınıfsal bir bilince sahip olmayan, bir sınıfa ait olmadıkları için de devrimci olamayanlar...

Dip sınıf kavramı da tam olarak Türkiye'deki yoksulları ifade etmekten uzaktır. Dip sınıf, daha çok gelişmiş ülkelerde adeta kast sistemini anımsatan toplumdan dışlanmış, uzun süredir işsiz kesimlerini ifade etmektedir. Üstelik dip sınıf ırkla da ilişkilendirilebilen bir kavramdır. Örneğin ABD'de dip sınıf daha çok Afrikalı Amerikalılar için kullanılır. Avrupa'da göçmenler için, örneğin Almanya'daki bir kısım Türkler için kullanılmaktadır. Oysa Türkiye'deki yoksullar için böyle bir etnik yoksulluktan bahsedilmesi doğru görünmemektedir. Etnik yoksulluktan söz edilemeyeceği için dip sınıf kavramının tam karşılığını da Türkiye'deki yoksullara tekabül etmemektedir. Öyleyse Türkiye'deki yoksulları hatta yoksulların homojen bir kitle ol-

madığı düşünülerek ve araştırmanın amacına uygun olarak yoksulların en yoksullarını ifade etmek için hangi kavram kullanılmalıdır?

Derin Yoksulluk

Yoksullar homojen bir yapı arz etmezler. Yoksullar arasında bile, mutlakten gö-reli yoksullara kadar bir yaşam standardı hiyerarşisi vardır. Derin yoksulluk, Yüksek bir gelir elde edebilecek bir işte çalışabilmesi için gereken vasıfları taşımayan, iş bulma ümidi olmayan, iş bulduğunda vasıfsız, düşük ücretli ve belirsiz aralıklarla çalışan, sağlık hizmetlerinden yararlandığı-eğer sahipse- ‘yeşil kart’ dışında hiçbir güvencesi olmayan, çok kötü barınma koşullarında yaşayan, resmi yada gayri resmi yardım alan ve hatta bazen bu yardımlara bağımlı hale gelen, geçmişte ve hali hazırda kötü bir yaşantı sürdürmüş olup, gelecekte de bunu düzeltmek için ne maddi olanakları ne de psikolojik gücü bulunmayan insanları ifade etmektedir.

Yoksulluktan kurtulamama noktasında yoksulluk kültürü kavramı ile benzerlikler göstermektedir. Ancak yoksulluk kültüründeki davranış kalıpları ile farklılıkları vardır. Yoksulluk kültürü, yoksulluk kültürü içinde yer alanların toplumsal kurumlarla bağının olmadığını belirtir. Oysa Türkiye’deki derin yoksullar devlet kurumlarıyla bağlarını olabildiğince sıkı tutmak isterler. Yine yoksulluk kültüründe cinsellikte erken yaşta tanışma ve gayri meşru ilişkilerin olağanlaşan rolüne vurgu yapılırken derin yoksulluk bu noktada çok farklı olduğunu gösterir. Çünkü aile değerlerine bağlılık, cinsellik (sexuality) yoksulluk kültürü ile kıyaslanmayacak düzeydedir.

Sosyolojik Bir Kavram Olarak Yoksulluk

Yoksulluk, gelir eksikliği-yetersizliği içinde bulunan insanların günlük yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, sunulan mal ve hizmetlerden toplumdaki diğer bireylere oranla daha az yararlanmaları veya hiç yararlanamamalarıdır. Sunulan mal ve hizmetlerden yararlanamamak ise eşitsizlikle bağlantılıdır. Zira eşitsizlik, “bir toplum içinde yer alan bir grup yada gruplar içindeki farklı bireylere eşitsiz ödüller sunmayı” (Marshall 1999:210) ifade eden bir kavramdır. Bu noktada yoksullar, içinde bulunulan teorik çerçeveye göre; hiçbir ödül alamayan, almak istemeyen veya ödül alması engellenen kişiler olarak nitelenebilir. Böylece eşitsizlik bazen anlamlı ve işlevsel görülürken bazen de istenmeyen ve ortadan kaldırılması ve ya bu yapılamasa bile azaltılması gereken bir olgu olarak görülür.

Yoksulluk ve eşitsizlik aynı şeyler değildir ama birbirleriyle oldukça da bağlantılıdır. “Yoksulluğu tümüyle anlayabilmek için, zenginliğin ve toplumsal eşitsizliğin toplumdaki genel dağılımını incelemek gerekir” (Marshall 1999:827). Modern

eşitsizliğin nedenleri üzerinde duran Turner, zaman zaman yoksulluk ve eşitsizlik kavramlarını bir arada kullanır. Eşitsizliğin genel belirleyicileri incelendiğinde ise aynı belirleyicilerin yoksulluk için de kullanıldığı görülür².

Bireylerin eşitsiz konumları aynen yoksullukta olduğu gibi iki farklı şekilde açıklanmaktadır; Eşitsizliğin nedenini bireyin kendisi ile açıklayan işlevselcilik bir yanda; Diğer tarafta sorunun bireylerden, bireylerin niteliksizliklerinden değil de, toplumsal yapıdan kaynaklandığını söyleyen Sosyalist bakış açısı vardır. Liberallerde yoksulluğun suçlusu birey iken; sosyalistlerde suçlu toplumdur.

İşlevselci teori, toplumun sağlıklı devamlılığı için eşitsizliği kaçınılmaz ve uyumlu bir süreç olarak görürken, diğeri onu ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak görmektedir. Peki sosyologlar duruma nasıl bakmaktadır?

Yoksulluk söz konusu olduğunda yoksulluğun tamamen ortadan kaldırıldığı İskandinav ülkelerinden söz edilebilir. Ancak sorun eşitsizlik olduğunda durum daha karmaşık olabilir. Çünkü eşitsizliğin olmadığı bir toplum olası görünmemektedir. Bu, eşitsizliğin varlığını ve boyutlarını pekiştirerek ona meşruiyet vermek anlamında bir kabul değildir. Fakat eşitsizliğin modern belirleyicileri (yaşlılıktan, etnik, cinsel kimliğe kadar bütün belirleyiciler) göz önüne alındığında onun varlığını devam ettirecek bir olgu olduğu görülebilir. Sosyolog Turner'ın bakış açısı eşitsizlik sorununa sosyologların nasıl yaklaştıklarına dair uygun bir örnek olarak gösterilebilir (Turner 1997:44);

"Genelde toplumbilimciler ister zenginlik, ister güç, ister saygınlık bakımından olsun belli ölçüde eşitsizliğin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir... Eşitsizlik kaçınılmaz olsa bile, asıl sorun son kertede eşitsizliğin derece ve ölçüleriyle ilgilidir... Toplumbilim açısından akla uygun olan, bütün eşitsizlik biçimlerinin tümünden ortadan kaldırılmasına ilişkin ütöpik sorular ortaya atmaktan çok, zenginliğin daha eşit bölüşülmesini ve daha az yoğunlaşmasını sağlama olanaklarını araştırmaktır."

Yoksulluk, cinsel, etnik vb her türden eşitsizliklerin sonucudur. Eşitsizlik, bireylerin ödüllere ulaşmalarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Turner'ın belirttiği gibi eşitsizliklerin olmadığı bir toplum ancak ütöpik olabilir. Fakat eşitsizliği ortaya

2 Turner'a göre (1997:70), modern eşitsizliğin belirleyicileri şunlardır:

- 1- Toplumun demografik yapısı. Örneğin yaşlılık.
- 2- Ailelerin tek ebeveynle geçinmesi.
- 3- Etnik kimlik ve göçmen statüsü
- 4- Cinsel kimlik. Erkekler üstün nitelikli işlerde yoğunlaşırken, kadınlar düşük nitelikli, düşük ücretli işlerde çalışırlar. Yoksulluk bağlamında durum yoksulluğun kadınsılaşması kavramı ile ifade edilir.

çıkaran nedenleri ortadan kaldırmak ve eşitsizliğin derinliğini azaltmak için bireyle-ri ödüllere ulaşabilecek düzeye getirecek niteliklere kavuşturmak, eşitsizliği azalt-maya yarayacak çözüm önerisi olarak görülebilir.

Saha Çalışması Sonuçları

Yoksullukla ilgili olarak sosyolojik çalışmalar çok fazla değildir. Aşağıda Sin-can'dan Siteler'e, Altındağ'dan Mamak'a kadar Ankara'nın değişik semtlerinde ya-pılan anket çalışması ve bu çalışmayı destekleyecek gözlem ve mülakatlardan kesit-ler sunulacaktır. Ankara'daki kent yoksullarının en altında yer alanları araştırmak amacıyla onların yaşadıkları mekanlara gidilmiş, Ocak 2002 -Nisan 2003 yılına ka-dar bir çok aile ile görüşme yapılmış. Bu görüşmelerden ve ilgili literatür tarandık-tan sonra anket soruları oluşturulmuş ve 50 adet pilot uygulama yapılmıştır. Bu pi-lot uygulama sonrası anket soruları iyice olgunlaştırıldıktan sonra 2003 yılı başında anketler uygulanmaya başlanmıştır. Anketler toplam 225 hane üzerinde uygulanmış-tır.

Aşağıda seçilmiş bazı soruların frekansları ve değerlendirmesi yer almaktadır.

Tablo 3: *Yoksulların komşuları tarafından dışlanıp dışlanmadığı*

Yoksul olduğunuz için kom-şularınız tarafından dışlandı-ğınızı hissediyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	175	77,8
Evet	49	21,8
Yanıtsız	1	0,4
Toplam	225	100

“Yoksul olduğunuz için komşularınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musu-nuz?” sorusuna %77,8'i hayır derken; %21,8'i yoksul oldukları için komşuları tara-fından dışlandıklarını hissettiklerini söylemişlerdir. Yoksul insanlar zaten yoksulla-rın yaşadıkları çevrede yaşamaktadır. Yaşanılan mekanlar bütün yaşayanlar için za-ten olumsuzluklar arz etmektedir. Nasıl olur da diğer yoksullar tarafından dışlana-bilmektedirler?

Yoksullar homojen bir kitle değildir. Yoksullar, mutlak yoksullardan görelî yok-sulluk içinde yaşayanlara kadar genişleyen bir yelpazedirler. Yoksulların hemen he-

men tamamına yakın bir kısmı gecekondu semtlerinde oturmaktadır. Ancak yoksulluk ve gecekonduyu birbirleriyle tamamen bütünleşen olgular olarak görmek yoksulluğun farklı ve çok önemli derinliklerinin yakalanmasına engel olabilir. Yoksulluk araştırmalarını gecekondu araştırmalarıyla bir tutmamak gerekir. Her gecekondu sakinini yoksul olarak algılamak çok büyük bir hatadır. Araştırmacı, adresini aldığı bir evi ararken adresin bulunduğu evin önünde yeni ve lüks sayılabilecek bir arabanın (metalik krem renkli bir Ford Escort) durduğunu görmüştür. Adresin burası olup olmadığını sorduğunda evin arkada ve aşağıda ayrı bir girişinin olduğu söylenmiştir. Tarif edilen eve girildiğinde ise badanalı duvarları çatlamış, oturma odası olarak kullanılan bir koridor, yatak odası ve iki metrekare bile olmayan daracık bir mutfaktan oluşan bir barınakla (burayı ev olarak değerlendirmek evlere haksızlık olacak gibidir) karşılaşmıştır. Burası, asla yola cephe olan üst kattaki evle kıyası mümkün olmayan bir yerdir.

Tablo 4: *Yoksulların akrabaları tarafından dışlanıp dışlanmadığı*

Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	122	54,2
Evet	61	27,1
Uygulanmaz	7	3,1
Yanıtsız	35	15,6
Toplam	224	100

“Yoksul olduğunuz için akrabalarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz?” sorusuna %54,2’si dışlanmadıklarını belirtirken; %27,1’i yoksul oldukları için akrabaları tarafından dışlandıklarını belirtmişlerdir. Bu oran komşular için belirtilen orandan yaklaşık %5 daha fazladır. Burada bir başka dikkat çekici oran soruya yanıt vermeyenlerdir. Soruya ya “..geç” ya da suratlarındaki ifadeyi olumsuzlaştırarak “...” sessizce bekleyip, yanıt vermemişlerdir. Bu ifade bile aslında akrabalara karşı takınılan olumsuz tavrı ifade etmektedir.

Yoksullar neden akrabalarına karşı dışlanma hissini komşularından daha fazla hissetmektedirler? Gerçekten akrabaları tarafından daha çok mu dışlanmaktadır? Yapılan mülakatlar ve gözlemlere dayanılarak bu durumu şu şekilde izah etmek

mümkündür; komşularından yardım, ilgi gören bu muhtaç insanlar aynı ilgi ve şefkati belki de akrabalarından görmekteler ancak akraba oldukları için onlardan daha fazla beklenti içindeler. Aynı mahalleyi paylaşmaktan başka hiçbir ortaklıları olmayan komşularından gördükleri ilgi ve yakınlığın daha fazlasını akrabalarından beklemekteler. Bunu da göremedikleri için hayal kırıklığının düzeyi de yüksek olmaktadır diye düşünülmektedir. Yine gerçekten akrabaları tarafından unutulmuş ve dışlanmış insanlara da rastlanmıştır.

Tablo 5 : Mutfak alışverişinde izlenen yol

Mutfak alışverişinizi nasıl yapıyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Peşin	25	11,1
Veresiye	51	22,7
Yardımlarla	139	61,8
Diğer	10	4,4
Toplam	225	100

“Alışverişinizi (örneğin makarna, peynir, şeker vb. alırken) nasıl yapıyorsunuz?” sorusuna, peşin alışveriş yaptığını belirtenlerin oranı en düşük düzeyde %11,1 ile sınırlı kalmış, onu %22,7 ile veresiye takip etmiştir. En yüksek oran alışverişin yardımlarla yapıldığının belirtilmesidir ki oran %61,8’dir. Yoksul insanlar en temel günlük gereksinimlerinde bile yardıma bağımlı hale gelmişlerdir. Bu insanların büyük bir kısmı günlük gıdaların karşılayabilecek bir gelire bile sahip değildirler.

Tablo 6 : Giysi alışverişinde izlenen yol

Giysi alışverişinizde nasıl bir yol izliyorsunuz?	Frekans	Yüzde
Peşin	10	4,4
Veresiye	5	2,2
Yardımlarla	173	76,9
Diğer	37	16,4
Toplam	225	100

“Giysi alışverişinizde nasıl bir yol izliyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar, gıda alışverişinde olduğu gibi %76,9 gibi yüksek bir oranla, yardımlarla sağlanmaktadır. Gıda gibi günlük sürekliliği olmayan ve kullanım ömrü uzun olan giysiler ya çoğunlukla dernek ve kuruluşlardan, temizliğe gittiği evlerden, komşu ve akrabalarından veya çocukların öğretmenlerinden sağlanmaktadır. Diğer şıkkında ise eskileriyle idare edenler vb vardır. Giysi, yoksulların %6,7’si dışında hemen hemen hiç para harcamadıkları bir gereksinimdir.

Tablo 7 : Acilen ihtiyaç duyulan paranın nereden bulunabileceği

Acilen paraya ihtiyacınız var fakat evinizde para yok, kimden bulursunuz?	Frekans	Yüzde
Komşulardan	62	27,6
Akrabalardan	39	17,3
Bulamam	94	41,8
Diğer	30	13,3
Toplam	225	100

“Acilen paraya ihtiyacınız var fakat paranız yok, kimden bulursunuz?” sorusu yoksulların dayanışma ağlarının ne ölçüde güçlü olduğunu da bir ölçüde test etmeyi hedefleyen bir soruydu. Bu soruya verilen yanıtlar aslında onların çok güçlü dayanışma ağlarına sahip olmadıklarını göstermektedir. Acilen ihtiyaç duyulan parayı komşularından bulabileceklerini söyleyenlerin oranı %27,6 iken, akrabalarından bulabileceklerini belirtenler %17,3’tür. Acil bir durumda bile para bulamayacaklarını belirtenlerin oranı %41,8’dir. Bu oldukça yüksek oran yapılan görüşmelerde de tespit edilmiştir. “Yemin ederim kimse vermiyor. Acız, aç...” diyenden “sende yoksa kimsede yok” diyene kadar çaresizliklerini ve kimsesizliklerini ifade edenler vardır.

Acilen paraya ihtiyaç duyulduğunda yapılan başka şeyler ve gidilen diğer yerler ‘diğer’ şıkkında toplanmıştır. Gidilen yerler ya bakkal, ya karakol veya işyerindeki arkadaşlardır. Ancak onlardan da alınabilecek paranın miktarı bellidir: 5-10 milyon. İnsanlar verdikleri paranın bir daha geri dönmeyeceği düşüncesiyle para vermekten çekinmektedir. Yapılan işler evdeki eşyaları satmaktan bedenini satmaya, veya yapamayan bir iş olarak kimseden isteyememeye kadar gitmektedir.

Tablo 8: Gelecekle ilgili beklentiler

Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?	Frekans	Yüzde
Bugünden iyi olacak	21	9,3
Bugünden kötü olacak	86	38,2
Bugünden farklı olmayacak	90	40,0
Diğer	26	11,6
Yanıtsız	2	0,9
Toplam	225	100

“Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?” sorusuna bugünden daha iyi olacak yanıtını verenlerin oranı %9,3’tür. Bu oldukça düşük oran yoksulların yoksulluktan kurtulabileceklerine olan inançsızlıkla (%55,1) da paraleldir. Bugünden kötü olacak diyenlerin oranı %38,2’dir. Bugünden farklı olmayacak diyenleri de, zaten yoksulların şu anda yaşadıkları durum hoş olmayan bir durum olarak ele alındığında, gelecekle ilgili beklentinin aslında karamsar olduğunu söyleyenlerin oranının oldukça yükseldiği görülür: (%38,2 + %40,0=) %78,2. Yoksulların yaklaşık %80’inin gelecekte pek de umutlu olmadığı anlaşılmaktadır. Bugünden iyi olacak diyen küçük azınlık da yapılan görüşmelerde bu beklentiye hep bir koşula bağlayarak açıklamaktadırlar; “eğer çocuğum okursa”, “kocam iş bulursa” türünden dileklerle mutlu bir beklenti içine girmektedirler.

Diğer şıkkı yine yoksulların kendi deneyim ve yaşantılarını aksettiren ifadelerle doludur; “sadece çocuklarım iyi olsun/sağlıklı olsun/okusun”, “Allah canımı alsın şükrederim”, “Hiçbir beklentim yok, çocuklarımı okutsam hacca gitmiş sayarım”, “Hiçbir beklentim yok”, “Bugünü aramayım da”. Yeni yoksulluğu eski yoksulluktan ayıran en önemli farklardan birisi eski yoksulların yoksulluktan kurtuluş ümitlerinin olmasıdır. Yeni yoksullar ise yoksulluktan kurtuluş ümidinin olmadığı insanlardır.

Tablo 9 : Yoksullara göre kendi yoksulluklarının sebebi nedir?

Gelecekle ilgili beklentiniz nedir?	Frekans	Yüzde
İş bulamamak	79	35,1
Düşük gelir	31	13,8
Hastalık	29	12,9
Eğitimsizlik	25	11,1
Kimsesizlik	24	10,7
Boşanmak	6	2,7
Hükümet politikaları	2	0,9
Kişisel yeteneksizlik	1	0,4
Allah'ın takdiri	1	0,4
Diğer	27	12,0
Toplam	225	100

“Sizin yoksulluğunuzun sebebi nedir?” sorusuna verilen yanıtlarda iş bulamamak en yüksek orandadır: %35,1. ikinci önemli neden olarak %13,8 ile düşük gelir gelmektedir. Çalıştığı halde yoksullukları devam edenler yani çalışan yoksullar (working poor) bu şıkkı tercih etmektedir. Bir başka önemli yoksulluk nedeni genelde evi geçindirecek kişinin veya evin herhangi bir üyesinin sürekli bakım masrafı gerektiren bir hastalığının olmasıdır. Hastalığı kendi yoksulluklarının sebebi olarak gösterenlerin oranı %12,9’dur. Eğitimsizlik dördüncü önemli neden olarak görülür ki oranı %11,1’dir. Dördüncü sırada %10,7 ile kimsesizlik vardır. Kimsesizlik yüzünden yoksul olduğunu beyan edenler yaşlılar ve boşanmış veya dul olanlardır.

Oranları çok düşük olduğu halde tabloda sunulan bazı seçenekler özellikle vurgulanması gerektiği için bırakılmıştır. Bunlardan kişisel yeteneksizlik, yoksulları yoksulluklarının temel nedeni olarak gösterip onları suçlamayı seçen bakış açısidir ki görüldüğü gibi yoksulların kendileri tarafından pek de itibar edilmeyen bir tercihtir. Özellikle liberal bakış, yoksulları kişisel yeteneksizliklerinin sonucu olarak içinde bulundukları durumla açıklamaya çalışmaktadır. Oysa yoksullar için kişisel yeteneksizlik kendi yoksulluklarının sebepleri arasında ancak %0,4’lük bir tercihe sahiptir. Yani görüşülen 225 kişiden ancak 1 kişi kendi yoksulluğunun nedenini kişisel yeteneksizliği ile açıklamıştır. Oysa 225 kişiden 79’u iş bulamamayı neden olarak göstermiştir.

Bir başka üzerinde durulması gereken seçenek, yoksulluğun sebebi olarak Allah'ın takdirinin gösterilmesidir. Aynen kişisel yeteneksizlik şıkında olduğu gibi %0,4'lük (yani 1 kişilik) tercihe sahiptir. Oysa yaygın kanaat yoksulların kendi içinde bulundukları durumu "Kader"le, "Allah'ın takdiri" ile açıkladıkları yönündedir. Oysa görülmektedir ki yoksullar için bunlar hemen hemen hiç neden olarak görülmemektedir.

Yoksullara göre yoksulluklarının diğer sebepleri arasında küçük çocukları yüzünden çalışmamak (boşanmış kadınların tercihidir), yeni göç etmiş olmak (büyükşehirde yeni gelmiş olmak), eşinden ayırlanamamak gösterilmektedir.

"Bu adam benim başımda olduğu sürece ben yoksulluktan gurtulamam. Bu sarhoş yüzünden kimse bana yardım etmiyo. Bu ölse de gurtulsam. Bu ölünce bana acırlar yardım ederler"

Tablo 10 : Yoksullar, yoksulluktan kurtulacaklar mı?

Yoksulluktan kurtulacağınıza inanıyor musunuz?	Frekans	Yüzde
Hayır	124	55,1
Evet	75	33,3
Kararsız	26	11,6
Toplam	225	100

"Yoksulluktan kurtulacağınıza inanıyor musunuz?" sorusuna %55,1'i hayır yanıtını vermiştir. Yani araştırma kapsamına girenlerin yarısından fazlası daimi yoksulluğa mahkum olduğunu düşünmektedir. Evet diyen %33,3'lük kesim ise mutlak kurtuluş umudu olduğu için bu şıkkı işaretlememiştir. Evet dedikten sonra peşinden veya evet demeden önce "...eğer çocuğum okursa....eğer iş bulursam...eğer kocam iş bulursa...eğer kocam(veya çocuğum) iyileşirse...bir yardım eli uzanırsa..." gibi bir koşula bağlı olarak yoksulluktan kurtulabileceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 11 : Yoksullara göre kendileri dışındaki diğer yoksullar yoksulluktan nasıl kurtulacak?

Yoksular yoksulluktan nasıl kurtulabilir?	Frekans	Yüzde
İş bulurlarsa	65	28,9
Yoksulluktan kurtuluş imkansızdır	57	25,3
Devletin el uzatmasıyla	39	17,3
Kendi başlarının çaresine bakarak	34	15,1
Hayırseverlerin yardımıyla	17	7,6
Diğer	13	5,8
Toplam	225	100

“Yoksullar (diğer yoksul olanlar) yoksulluktan nasıl kurtulabilir?” sorusuna verilen yanıtlar yoksulların kendi yoksulluklarının sebepleri için verdikleri yanıtlara benzemektedir. Yoksullar, yoksulların iş bulurlarsa ancak yoksulluktan kurtulma ümidi oldukları noktasında %28,9 ile yoğunlaşmaktadırlar. Yoksullar için en büyük yoksulluk nedeni iş bulamamaktır. Eğer onlara iş imkanı sağlanırsa yoksulluklarının ortadan kalkacağını düşünmektedirler. Bu aslında iyimser bir bakış olarak okunabilir. Çünkü ikinci önemli oran %25,3 ile yoksulluktan kurtuluşun imkansız olduğunu gösteren bakıştır. Bu oldukça yüksek bir orandır ve yoksulların yoksulluktan kurtulamayacaklarına dair düşünceleriyle de örtüşmektedir. Yine yoksulların yardım bağımlılığını vurgulayan devletin el uzatmasıyla (%17,3) ve hayırseverlerin yardımlarıyla (%7,6) sıkları toplam olarak %24,9’u göstererek üçüncü sırada yer almaktadır. Yani yoksullar yoksulluktan kurtuluş yolu olarak adeta bir teslimiyet bayrağı çekerek kurtuluşu kendilerine yönelecek yardımlarda aramaktadırlar.

Tablo 12 : Kira hariç bir aylık geçim için yeterli para miktarı ne kadardır?

Kira hariç aylık ne kadar para geçiminiz için yeterlidir?	Frekans	Yüzde
100 milyon ve daha az	31	14,1
101-150 milyon	11	5,0
151-200 milyon	25	11,4
201-250	13	5,9
251-300	22	10,0
301-350	4	1,4
351 milyon ve daha fazla	65	29,5
Diğer	49	22,3
Toplam	220	100

“Kira hariç aylık ne kadar para geçinmeniz için yeterlidir?” sorusu yoksulların kendileri için uygun gördükleri yaşam standardının hangi düzeyde olduğunu ortaya çıkarmak istemektedir. İşçi ve memur sendikalarının açlık sınırını 400 milyon civarında yoksulluk sınırını ise 1 milyar 400 milyon civarında belirlediği aynı dönemde yoksullar kendileri için kira hariç %29,5 ile 351 milyon ve daha fazla belirlemişlerdir. Ki bunların arasındaki ailelerin bir çoğu ya geniş aile ya da aile fertlerinden birinin hasta olduğu ve tedavi-ilaç için yüksek miktarda paranın gerekli olduğu ailelerdir.

İkinci yüksek oran %22,3 ile diğer şıkkında görülmektedir. Bu şıkta ifade edilenler paranın miktarından daha çok ne kadar paranın ne kadar tüketim-ihtiyaç maddesi, alabileceğini bilememekten kaynaklanan bilgisizliklerinin dile gelmesidir. “*neye ne gider, ne harcanır bi bilsek?*” ifadesi aslında bu bilgisizliğin ne kadar ileri boyutlarda olduğunu göstermektedir. Yine diğer şıkkında paranın miktarı yerine önemli olanın karınlarının doymasının yeterli olduğunu belirtenler vardır. Yalnızca besin almanın yeterli olabileceğini belirtenler, sosyal yaşamdan tamamen dışlanmayı, içselleştirmiş ve adeta boyun eğmiş insanlardır. Sadece “*karnımız doysun yeter*” diyen derin yoksullar, yoksulluğu hangi boyutlarda yaşadıklarını göstermektedirler.

Daha sonra %14,1 ile 100 milyon ve daha az paranın yeterli olacağını belirtenler vardır. Bunlar kuru ekmekle bile geçinebileceklerini, önemli olan paranın düzenli gelmesi-olması gerektiği, önemli olanın paranın kendisi tarafından harcanabilmesi-

ni söylemektedirler. “100 milyon olsun yeter ki kendim harcam, düzenli olsun” diyen bir kadın, paranın düzenli gelmesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifadedeki bir başka önemli yön, paranın kendisi tarafından harcanabilmesi isteğidir. Yoksulların mutfağındaki tencere yardımlarla kaynamaktadır. Bu insanların bir çoğu kendi ihtiyaçları olan şeyleri kendileri alamamaktadır. Paranın dönüşümde olmadığı mutfak, ihtiyaç maddelerinin fiyatları hakkında bu insanları bilgisiz bırakmaktadır. Bunlar Bauman’ın “defolu tüketiciler”i bile değildir. Hiçbir şey tüketemeyen ancak başkalarının tükettiklerinin artıklarıyla, kırıntılarıyla tüketimi gerçekleştiren yani tüketilmiş tüketen “**asalak tüketiciler**”dir.

Tablo 13 : Yoksullara göre kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?

Kira hariç dört kişilik bir ailenin bir aylık geçimine yetecek para ne kadardır?	Frekans	Yüzde
250 milyon ve daha az	20	9,2
251-300 milyon	12	5,5
301-400 milyon	10	4,6
401-500 milyon	25	11,5
501-600	17	7,8
601 milyon ve daha fazla	74	33,9
Diğer	60	27,5
Toplam	218	100

Bu soru açık uçlu bir soru olarak sorulmuştur. Yoksulların kendileri için belirledikleri geçim sepetinin maliyetinin düşüklüğü aslında iki tablo kıyaslandığında belirlenen dilimlerin başlangıç noktaları esas alındığında hemen dikkat çekmektedir.

Yoksulların kendileri için bir aylık geçimlerini sağlamaya yetecek para miktarı 100 milyon ve daha azı ile başlarken, normal bir aile için belirlenen oran 250 milyon ve daha azından başlamaktadır. Kendi geçimlerine yetecek miktar göz önüne alındığında 250 milyon ve altı için Oran (%14,1 + %5,0 + %11,4 + %5,9=) %36,4 olarak görülürken, dört kişilik aile için bu oran %9,2’dir. Arada dört kat fark vardır. Dört kişilik bir ailenin geçimi için yeterli paranın 250 milyon ve altı olduğunu söyleyenlerin oranı %9,2’dir. 251 ve 600 milyon arasındaki oran ise küçük çaplı serpil-

melerin olduğu düşük oranlar olarak toplam (%5,5 + %4,6 + %11,5 + %7,8=) %29,4'tür. Asıl sıçrama 601 milyon ve daha fazlasının yeterli para olduğunu söyleyenlerin oranıdır ki tek kalemde oranı %33,9'dur. Yoksulların kendileri için belirledikleri geçim için en yüksek dilim olarak belirlenen 351 milyon ve üstündeki oran (%29,5) bile bu kadar yüksek değildir.

Diğer şıkkı burada kendileri için belirledikleri miktar olan diğer şıkkından (%22,3) daha yüksektir (%27,5). Hayatın kalitesi yükseldikçe maliyet konusundaki bilgisizlik artmaktadır. Yoksullar kendilerinin pek kullanamadıkları, harcamadıkları para konusunda oldukça cahildirler diye düşünülebilir. Paranın miktarı arttıkça onun alım gücünün nelere yetebileceği konusundaki bilgisizlik de artmaktadır. Diğer şıkkının normal bir aile için belirlenen miktarlarda bu kadar artmasının nedeni parasal bilgisizlikle açıklamak en doğru olanıdır.

SONUÇ

Yoksulların yaşadıkları toplumda ne kadar yabancılaştıkları, kendilerini diğerlerinden ne kadar ayrı gördükleri, gelecekte ne kadar umutsuz oldukları ve ne kadar dışlandıkları üzerinde bilgi sahibi olmamak, sorunun sorun olarak ele alınmaması ve haliyle çözüme kavuşturulamaması demek olacaktır. Yoksullar şu anda Türk toplumu için ciddi bir düzensizlik unsuru değildir ancak bunun ileride hiç olmayacağı anlamına gelmemesi gerekir. Birer dip sınıf unsuru olan tinercilerin marjinal ancak kamuyu rahatsız eden tekil saldırganlıkları, eşitsizlik ve onun ürünleri olan eğitimsizlik ve insanca yaşamının nimetlerinden mahrum olmaktan kaynaklanmaktadır.

Komşuları yada akrabaları tarafından dışlandığı, gelecekte hiçbir beklentisinin olmadığı, insanca yaşama sınırının çok altında ancak karnını doyurup, biyolojik olarak varlığını devam ettirme peşinde olan, tüketim toplumunda tüketememenin ezikliği hissedilen, sıradan insanların hakkı olarak gördüğünü kendine layık görmeyen, ancak başkalarının verdikleriyle karnını doyurup başkalarının eskilerini giyen bir aile ortamı içinde yetişen bireyden sağlıklı bir toplumsallaşma beklemek pek mümkün değildir. Belki de bu yüzden Dr. Tuncay Önder'in dediği gibi "yoksulluk provokatiftir." Bu provokatif ortam içinde yetişen nesilleri geleceğin güçlü yapı taşları olarak görmek mümkün değildir. Onlar istikbalin en zayıf halkalarıdır ve pekişmiş konumlarını düzeltmeleri ne yazık ki yakın gelecekte pek de mümkün görünmemektedir.

Yoksulluk sosyal bir sorun olarak yalnızca onunla iç içe yaşayan yoksullar için değil, onları da aşan toplumun tamamını saran bir sorundur. Toplumun yoksullaşan kesimlerinin, içine düştükleri durumlara karşı verdikleri tepkiler hafızalardan silin-

meyecek izler bırakmaktadır. Lord Atlee'nin "Özgür bir toplum, yoksul olan çok sayıda insana yardım edemezse, zengin olan bir avuç insanı koruyamaz³" sözü yoksulluğun yalnızca yoksullarla ilgili bir sorun olmadığını pek güzel ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Zygmunt. Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999
- Gidden, Anthony. Sosyoloji, (Yay haz.) H. Özel, C. Güzel, Ankara, Ayraç yayınevi, 2002
- Jones, Rachael K., "The Culture of Poverty and African-American Culture" An Empirical Assessment", 1999.
- Kavruk, Hikmet. *Anakent'e Bakış- Türkiye'de Anakent Belediyeciliği ve Kent Hizmetlerinin Yönetimi*, Hizmet-İş Sendikası Yayını, Ankara, 2002.
- Keleş, Ruşen. *Kentleşme ve Konut Politikası*, Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1984
- Kongar, Emre. "Kentleşen Gecekondu Ya Da Gecekondulaşan Kent Sorunu", *Kentsel Bütünleşme*, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Deneği, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, (yay. haz. Türköz Erder), 1982, 23-54
- Lewis, Oscar. *İşte Hayat*, İstanbul, e yayınları, 1971
- Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999
- Morris, Michael. "From the Culture of Poverty to the Underclass: An Analysis of a Shift in Public Language", *American Sociologist*, Summer 1989, Vol. 20, Issue, 2, P.123-133
- Özbudun, Sibel. "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü" mü?", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (ed. Yasemin Özdek), TODAİE, Ankara, 2002
- Şenyapılı, Tansu. "Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili", *Kentsel Bütünleşme*, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Deneği, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, (yay. haz. Türköz Erder), 1982, 23-54
- Turner, Bryan. Eşitlik, (çev. B. Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997
- Türkdoğan, Orhan. *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, İstanbul, Timaş, 1996

SORU-CEVAP

DOÇ. DR. KIVILCIM METİN ÖZCAN- Soru: Diyor ki, “yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluğu 21’inci yüzyılda Türkiye’de nasıl çözülebilir açıklayınız.”

Şimdi hocam gayet iyi izah etti. Her hâlde en önemli neden yoksullukla ilgili olarak; işsizlikte işsizliği azaltıcı önlemler artırmak, istihdamı artırmak, küçük ve orta ölçekli sanayiye güçlendirecek yatırım hamleleri yapmak, belki işsizlik sigortası sistemini oturtmak, bir de, en önemlisi, eğitime ve insan sermayesine yapılan yatırımların artırılması, bir de, yoksul insanların sağlık, konut ve benzeri sorunlarını çözmek için her hâlde devletin bir parça daha yardımcı olması gerekiyor. Bu konuda birçok yardımlar olduğu biliniyor ama, her hâlde artırılması lazım. Aklıma bunlar geliyor. Bilmiyorum yetti mi hocam?

OTURUM BAŞKANI- Rica ederim. Teşekkür ederiz.

- Dört soru var; ben iki soruyu yanıtlamak istiyorum.

YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM TOKATLIOĞLU

Birincisi: “Tabloda yoksulluğun sebebi olarak hükümet politikaları ve iş bulamamayı gösterdiniz, aslında bu iki sebep birbiriyle ilişkili değil mi, yani iş bulamamak aslında hükümet politikalarıyla ilişkili değil mi? Fakat yoksullar bunun farkında değil her halde.”

Evet, yoksullar bunun farkında değil.

Bir başka soru: “Çalışmanızda, yoksulluklarının nedeni olarak başkalarının zenginliğini gören insanlarla karşılaştınız mı? Eğer karşılaştıysanız, zenginlerin bu durumdan korkması gerektiğini düşünüyor musunuz?”

Provokatif bir soru. Aslında yoksulluğun kendisi provokatif. Çok fazla karşılaşmadım. Yani, Amerika’daki bu dip sınıfı düşünün. Amerika’daki dip sınıf, âdeta dış bir düşman tehdidinin yerine ortaya çıkan bir iç tehdit unsuru olarak algılanıyor. Ancak, biz de Amerika’daki dip sınıfın karşılığını bulabilecek bir tehdit unsuru oluşturabilecek bir yoksul kitle yok. Yoksulluğun kamusal görünürlüğü yok zaten. Çok marjinal olaylarla yoksulları biz televizyonlarda görüyoruz artık. Şiddet olayları, işte çok küçük çaplı şiddet olaylarıyla yoksulları görüyoruz; ama bu, ileride yoksulların iç tehdit unsuru olmayacaklarının garantisi de değil.

Benim konumun başlığı, “yoksulluk kimin sorunudur?” idi.

Ben çok acele bir bitiriş yaptım. Aslında son ifadem hep şu olacaktı: Yoksulluk işte hukukçuların sorunu, siyasetçilerin sorunu, iktisatçıların sorunu, psikologların sorunu, sosyologların sorunu, orta sınıfın sorunu bir anlamda, yoksullaşmama yönünde gösterecekleri gayretle orta sınıfın sorunu ama, “Lord Edman”ın dediği gibi, “eğer bir toplum çok sayıda yoksuluna sahip olmazsa, az sayıdaki zenginini koruyamaz” idi. Dolayısıyla, yoksulluk biraz da başkalarının sorunu. Ama ben çok fazla karşılaşmadım.

- Bir soru da ben sorabilir miyim?

“Araştırmamızda dışlandınız mı?” diye soruyorsunuz. Dışlanmadıklarını ağırlıklı olarak söylüyorlar. Yoksul muhitte değil mi bu insanlar zaten? Yani, yoksul muhitte dışlanmamaları doğal değil mi?

- Doğal.

Şimdi, bu insanları biz, gecekondularda yaşayan insanlar olarak görmemiz yeterli değil. Yani kapıcı dairesinde yaşayan insanlar var. Dolayısıyla, bir apartman düşünün, apartmanda kapıcı dairesinde yaşayan bir insan, bu insan normal olarak dışlanıyor. Dışlanmadığını söyleyenler de, yahu, zaten “tencere dibin kara”, yani diğerlerinin bizden pek bir farkı yok...

- Dışlanma, özellikle akrabalar söz konusu olduğunda bu insanlar tarafından gündeme geliyor. Çünkü, akrabalarından çok daha büyük beklentileri var bu insanların. Komşuları, çok sıkıştıkları zaman komşuları bunlara yardımcı oluyor; bu yüzden çok fazla değil. Ama yine de dışlanma söz konusu.

- ...bir sorusu var: Bu 0-14 yaş grubunda yoksulluğun en yüksek değerlere sahip olduğunu ve bunu nasıl gelecekle ilişkilendirdiğimizi soruyor, yoksulluğun yapışkanlığı konusunda.

-Tabii aslında bu zamanımızla ilgili bir problemdi. 94 tablolarını burada çok veremedik; sadece 2000 profili ve 94’le karşılaştırmayı yaptık.

- Şu anda, slaytta veremediğim tablo önümde. Ve hemen her dilimde, ferdin ve hane halkının eğitim harcamaları 94’ten 2000’e düşmekte. Aynı oran, hane halkı reisine baktığımızda da, hane halkının reisinin eğitim durumu da ve hanenin içindeki bireylerin eğitim durumları da düşmekte. Yani, eğer yoksul bir hane halkında doğduysanız ve eğitimle ilişkili olduğu için yoksulluk, bizim bulduğumuz sonuçlarda, bir süre sonunda eğitiminiz yarıda kesilmekte ve iş gücü piyasasına yollanmaktasınız. Bu, Devlet İstatistik Enstitüsünün yaptığı bazı 12 yaş altı çalışan grup için de geçerli. Yalnız, burada bizim çıkardığımız bu sonuç, eğitim harcamalarının düşme-

si ve hane halkı reisleriyle bunların çocuklarının incelenmesi sonucunda çıkarılmış sonuçtur.

Teşekkür ederim.

- Bununla ilintili başka bir soru daha var; hemen onu da cevaplayalım.

- “Yoksulluğun sebebi yoksul olunmasıdır” dediniz. Öyleyse, karşı argüman da, zenginliğin sebebi zengin olunması mıdır? Bu bir totoloji midir” diye soru var.

- Alparslan’ın söylediği gibi, aslında ilk önce şu yanlış anlamayı düzeltelim: “Yoksulluğun sebebi yoksulluk” demedik, “yoksunluktur” dedik. Yani, belli birtakım birey olma, muktedir olma, kendi kaderini belirleyebilme özelliklerinden yoksunluktur, onlara ulaşamama hâlidir. Ve bunun nedeni de, o klasik argümandaki gibi, tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan argümanı gibi, yoksul olunmasıdır. Ama bunun karşılığında, zenginliğin sebebi zengin olunması değil; bireyin muktedir olabilmesi, toplumsal hayattaki faaliyetlerini kendi başına yönlendirebilmesi ve bu çerçevede seçeneklerini artırabilmesidir. İlla her bunu, bu imkanlara sahip olan kişilerin zengin olacağı ya da yoksulluğa düşmeyeceği anlamına gelmez.

- Bir diğer soru da: “Gelir dağılımı eşitsizliği ayrıştırma analizi tablonuza göre, sermaye-mülk gelirlerinin gelir dağılımı eşitsizliğine katkısı artıyor, ancak artış, gayrimenkul gelirlerinden kaynaklanmaktadır, fakat, aynı dönemdeki borçlanma politikaları nedeniyle ortaya çıkan yüksek faizlerin gelir dağılımını bozduğunu İleri sürülmekte ya da devamını okuyamadım ama, bu kısma kadarkini cevaplayayım.

- Biz analizimizde reel faiz oranlarını ya da transfer harcamalarını, devletin transfer harcamalarını gelir dağılımını bozduğu için değil, sosyal transferlere bütçe içinde daha az yer bıraktığı için analize kattık. Söylediğiniz şey doğrudur. Gayrimenkul gelirlerinden kaynaklı gelir dağılımı eşitsizliği artışı vardır. Aynı zamanda, tabloda görünmemiş olmasına rağmen, başka bir analizde, reel faizlerin de gelir dağılımını bozduğu, değiştirdiği yolunda argümanlar da vardır. Biz, çalışma kapsamı dahilinde bunu almadık. Ancak, bizim o toplum transfer harcamalarının, kamunun toplam transfer harcamalarının dağılımını almamızdaki amaç, kamunun neye öncelik verdiği, kamu başarısızlığının nedeni olarak neyi gösterebileceğimizi analize katmaya çalıştık. Kamu yoksullarını önemsemiyor, ihmal ettiği toplumsal kesim olarak bırakmak istiyor ve bu yüzden de yapışkanlığı artıyor ve yapışkanlığı arttığı için nesiller arasındaki yoksulluk geçişkenliği artıyor, yoksulluğun esnekliği düşüyor. Ve bu yüzden bugün harcayacağımız parayla kurtaracağımız yoksulların, yarın harcayacağımız, aynı miktarla harcayacağımız yoksul sayısını azaltıyoruz. Yani yoksulluğu yapıştırıyor. UNDP’nin dediği gibi, beş yıldan uzun sürerse yoksulluk, yapışır ve oradan onu kurtarmak daha zor hâle gelir. Bunu analize dahil edebilmek için o

gelir dağılımı eşitsizliğini yapmıştık. Yoksa, sorulan soru başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

- Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ederiz.

DOÇ. DR. YÜKSEL AKKAYA

- Bana yöneltilmiş dört soru var; üç tanesi aynı konuyla ilgili, sendikal yozlaşma, çürümeyle ilgili, yani günümüzde hem Türkiye, hem Avrupa'daki yozlaşmış, çürümüş ya da sistem tarafından terbiye edilmiş sendikacılıkla nereye gidilebileceğine yönelik bir soru bu. Tabii bu sorunun sonucu şu olmamalı: "Mademki sendikalar yozlaştırılmıştır, çürütülmüştür, öyleyse hepsi ortadan kaldırılmalıdır, öyleyse sendikalara ölüm" dememek lazım. Bu şuna benziyor: Kışın soğukta yatıyorsunuz, üstünüze yorgan örtmüşsünüz, yorganda pire var, pireden kurtulmak için yorganı yakıyorsunuz. O zaman açıkta kalırsınız, daha fazla üşürsünüz. Yani, sendikaları bir yorgan olarak kabul edersek, sendikaların içinde sendika ağalığına yönelmiş, sendikal politikaların gereğini yerine getirmeyen yöneticileri dikkate alırsak, o zaman bunları oradan çıkarmak lazım, bunları oradan atmak lazım, yani bunlara yönetimde ve benzeri şeylerde görev vermemek lazım ve sendikal politikaları değiştirmek lazım; yani sendikacılığı ortadan kaldırmamak lazım.

Şimdi günümüzde, son 20 yılda, baktığınızda, gerçekten sendikalar sistem tarafından büyük ölçüde terbiye edilmiştir ve ne yazık ki, bugün yaşanan birtakım şeyler sadece Türkiye'ye özgü değil, birçok ülkeye özgü. Sendika liderleri için önemli olan sadece koltuğu korumaktır, gerektiğinde ara sıra sert çıkışlar yapmaktır; ama bunun dışında gerçekten işçi sınıfının çıkarlarını savunmak değildir. Eğer böyle olseydi sonuç başka olurdu.

Biliyorsunuz, Dünya Bankası 1980'li yıllarda, 1990'ı yılların ilk yarısında sendikalara oldukça soğuk baktı. Çünkü, emek piyasalarının kuralılaşması, esnekleştirilmesi gerekiyordu, bunun önünde de en büyük engel sendikalardı. Şimdi, 2002 sonunda hazırlanmış, 2003 yılında yayınlanmış bir tane raporu var "Sendikalar ve Toplu Pazarlık" diye. Burada şunu söylüyor: Diyor ki, "artık sendikalar tehlikeli olmaktan çıkmıştır, çünkü, sendikaların bulunduğu ülkelerde bir, daha az greve gidilmekte; iki, grevlerin süresi daha kısa sürmektedir."

Demek ki, yani, Dünya Bankası bir şeyi iyi tespit ediyor, bu küreselleşme sürecinde sendikalar iyi terbiye edilmiştir: "Eğer bizimle işbirliği içinde uyumlu olarak çalışmazsanız sizi zayıflatırız, güçten düşürürüz, bunun sonucunda da sizi ortadan kaldırırız, bizimle birlikte iyi geçinirseniz şu veya bu şekilde size göz yumarız, varlığınızın sürmesine katkıda bulunuruz." Bu, bizim "Corporate" sendikacılık dediği-

miz, işçi-işveren-hükümet arasında işbirliğine yol açan bir sendikacılık türüdür. Sınıfın çıkarlarını gözeten bir sendikacılık değildir. Ama, “alternatif sendikal politikalar var mı” sorusunu sorduğunuzda, evet, alternatif sendikal politikalar var, bugün da hayata çok iyi geçilmekte. Mesela Güney Afrika buna çok iyi örnek teşkil etmekte. Güney Afrika’da sendika yöneticileri, sendika politikaları sorunları sadece işyeriyle, fabrikayla ya da çalışma ilişkileriyle sınırlı tutmamakta. İşçi nerede yaşıyorsa sendika orada olmalıdır. İşçinin nerede yaşadığı sorun varsa, o sorun sendikanın sorunu da olmalıdır diyor. Yani, işçinin yaşadığı mahallede, kentte, kanalizasyon sorunu varsa, çevre sorunu varsa, eşitsizlik, adaletsizlik varsa, eğitim, sağlık sorunu varsa, bu aynı zamanda sendikanın sorunudur diyor ve toplumsal sorumluluk çerçevesinde buna yönelik faaliyetler sürdürüyor. Buna yönelik faaliyetler sürdürdüğü için çok güçlü ve yöneticiler karşısında, iktidarlar karşısında gereğini yapabilecek bir direniş gösterebiliyor.

Bizimkilere baktığımızda, “Türkiye’de mesela neden sendikalar bu kadar yozlaşmıştır, sendika yöneticileri neden bu kadar etkisizliktir, sendika ağalığına filan dönüşmüştür” sorusunu sorduğunuzda, gerekçe basit. Yüzde 10 iş kolu barajı sendikaları teslim almıştır. Çünkü, bugün dönüp baktığımızda sendikaların büyük çoğunluğu yüzde 10 iş kolu barajını aşabilecek bir durumda değil. Kim sayıyor işçileri? Çalışma Bakanlığı sayıyor. Ufak bir ses çıktığında hemen yeniden sayıyor. Yetki barajının altına düşürüyor. Bundan sonra siz tekrar ne isterse onu yapıyorsunuz. Onun için, bu şekilde dönüşmüş sendikal politikaları eleştirmeliyiz, sendikacıları eleştirmeliyiz; ama bunu, sendikaları yok etmek şeklinde düşünmemeliyiz. Böyle düşünerssek, tam da küreselleşme sürecinin yaratmak istediği zihinsel kirlenmeye tâbi olmuş oluruz.

Bir başka soru, bunu okumak istiyorum: “1980’lerden sonra üretim ilişkilerine yön verenlerin emek cephesine ve başta sendikalara yaptıkları siyasal ve ideolojik müdahalelerin artmakta olduğunu görüyoruz. Buna bağlı olarak ulusal ve uluslararası ölçekte nasıl bir sendikacılık anlayışı benimsenmelidir ve bunun gerçekleşmesi için gereken maddî koşullar nelerdir?”

Şimdi, 1945-1980 arasında sendikacılığın altın çağını yaşadığı dönemde ortaya çıkan bir şey var. Sendikalar belli bir dönem mücadele ederek güçlendikleri dönemde olsa olsa bir sistemin içindeki sonuçları yumuşatabilirler. Yani, kapitalist toplumun sivilizliklerini, sosyal politika araçlarını hayata geçirerek biraz törpüleyebilirler; ama bu sonuçların kendisini ortadan kaldıramazlar, bu sonuçlara neden olan şeyleri, gerekçeleri ortadan kaldıramazlar. Eğer siz, yoksullaşmanın gerçek nedeni olan ya da toplumdaki sömürü ilişkilerinin gerçek nedeni olan birtakım şeyleri görüyorsanız, bunun kaynağında özel mülkiyeti ve benzeri şeyleri değerlendiriyorsanız, o

zaman, sınıfsal bakış açısına sahip olmanız gerekir, sistemi değiştirmeniz, dönüştürmeniz gerekir; yani sistemin rahatsızlıklarını, sivriliklerini yumuşatmanız gerekmez. Eğer sınıf bakışına sahipseniz sendika olarak, o zaman yapmanız gereken, bir sınıfın bir sınıf üzerindeki tahakkümüne son vermektir.

Bu açıdan değerlendirilebilir. Haa, bunun dışında, sistem içinde kalmak istiyorsanız, yapabileceğiniz şey, işte refah dönemlerinde sendikaları güçlendirebilirsiniz, sonra, ekonomik büyümenin nimetlerinden bir parça daha fazla yararlanabilirsiniz. Ama, bir kriz döneminde de bunu hızla kaybedersiniz. Yani, 1874-75 krizinde de böyle olmuştur, 1929 krizinde de böyle olmuştur, 1974 sonrasındaki uzun süren krizde de bu böyle olmuştur. Yani, her kriz döneminde sendikalar zayıflar, güç kaybeder, çalışanlar ve toplumun büyük bir kesimi yoksullaşır ama, ondan sonra düzgün sendikal politikalar, yeni sendikal politikalarla, yeniden sürece müdahale ettiğinizde kapitalist sistemin sivriliklerini bir ölçüde törpüleyebilirsiniz. Buna son vermezseniz, bu sonuçlar yeni bir krize kadar devam edecektir.

Bunlara peki nasıl müdahale edebilir ulusal alanda, uluslararası alanda? Yani, artık yereldeki bir sendikal faaliyet, yereldeki bir çalışma ilişkilerinin sorunu uluslararası alandaki bir sorun olarak algılanmalı. Uluslararası alandaki bir sorun, yerelin, bölgenin, kentin sorunu olarak algılanabilmeli. Yani, sendikalar arasında dayanışma gelişmeli. ETUC'un bugün yaptığı gibi, yani Avrupa Birliği için iyi olan bizim için iyidir, geri kalanları bizi ilgilendirmez ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sendikaların yaptığı gibi, ABD için iyi olan bizim için de iyidir, Avrupa Birliği, diğer üçüncü dünya ülkeleri bizi ilgilendirmez dememelidir. Sendikalar uluslararası alanda dayanışma ve birlikte mücadelenin gereklerini yerine getirmelidir, emeğin küreselleşmesinin yolunu açmalıdır. Yani, bugün dönüp baktığımızda, mesela Avrupa Birliği'nin normlarında şu yoktur: Avrupa Birliği düzeyinde toplu pazarlık yapmak Avrupa Birliği düzeyinde grev yapmak. Bu tip şeyleri götürüp mesela yasaya dönüştürmek için Adalet Divanına başvuramıyorsunuz. Demek ki, bir yandan sermayenin önü açılırken, öbür taraftan emeğin mücadelesinin önü kapatılıyor. O zaman, bugünkü yaşadıklarımız çerçevesinde kısa vadeli olarak en azından emeğin önündeki yasal engelleri, hukuksal engelleri kaldırmak lazım.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ederiz.

- Arkadaşlarımıza teşekkür ederim, düzenleyenlere teşekkür ederiz ve siz değerli izleyenlere çok teşekkür ederiz.

